

TÕLKEKVALITEEDI HINDAMISE VÕIMALUSTEST

Silvi Salupere

(Tartu)

Tõlked moodustavad enamikes kultuurides umbes poole kogu trükitoodangust ja seepärast on küsimus tõlgete lülitamisest üldisesse kirjanduskultuuri vägagi aktuaalne. On selge, et sellega seoses suurenevad nõudmised tõlgete kvaliteedi osas, tõuseb tõlkekriitika (kui tõlke kvaliteedi kvalifitseeritud hindaja) osatähtsus.

Tõlke kvaliteeti mõjutavad paljud faktorid. Toome välja kolm kõige olulisemat, lähtudes tšehhi kirjandusteadlase D. Dufišini klassifikatsioonist:¹ 1) keelesüsteemide erinevus, mis ei luba objektiivselt edastada originaali kõiki nüansse ja viib lõppkokkuvõttes paratamatult teatud hulga informatsiooni (laias mõttes) kaotuseni; 2) tõlkija vastuvõtlikkuse tase; kui see on ebapiisav, võib mõndagi originaali sisust jääda kahe silma vahele; 3) tõlkija valmisolek väljendada (või mitte väljendada) kõiki originaali iseärasusi. Esimene faktor on objektiivne, kuna kõik vaadeldavad tõlked on tehtud eesti keelde ja keelesüsteemide (vene - eesti) erinevus on mõjutanud kõiki tõlkijaid võrdsel määral. Kaks ülejäänud faktorit on subjektiivsed, ja just need määravad tõlke "täpsusastme". Subjektiivsete faktorite hulka kuulub ka tõlkija enese kirjanduslik tegevus, sest mida südamelähedasem on tõlgitava autori looming tõlkijale, seda parem on reeglina tõlge. Niisiis, meie arvates on hea tõlke põhieelduseks täpsus. Täpse tõlke mõiste on lühidalt ja selgelt formuleerinud väljapaistev nõukogude lingvist ja tõlketeadlane I. I. Revzin: " ... tõlkeprotsessi ... algstaadiumis viiakse omavahel vahetult vastavusse "a" originaalikeele element ja "b" tõlkekeele element, kui mõlemad asuvad kahe keele ühisosas: või "a" ja "a¹" originaalikeele element, mis on "a" suhtes homomorfne ja kuulub originaali- ja tõlkekeele ühisossa ning seejärel "a¹" ja "b". Nüüd vali-

takse juba tõlkekeele siseselt välja kõik "b" transformeerimisel saadavad tekstilõigud ja viiakse omavahel vastavusse algtõlkeühik "a" ja üks vaadeldud ekvivalentidest "b₁", "b₂" ... "b_n"².

Tõlkekriitika üheks keskseks probleemiks on tõlkekvaliteedi objektiivne hindamine. Just tõlke, aga mitte originaali kvaliteedi hinnang, nagu praktikas sageli ette tuleb. Arvustused märgivad tavaliselt ära antud tõlke härmise vajalikkuse meie rahvuskultuuri edasise taseme tõstmisel ja et "tõlkija on oma raske ülesandega auga toime tulnud". Kuidas on jõutud sellisele järeldusele, seda ei vaevuta enam selgitama. Tundub, et siin on tegemist ühelt poolt tõlkija töö alahindamisega ja teiselt poolt kriitika küündimatusega. Pahatihti ei ole kriitik originaaliga üldse tutvunud (siis segab ka keelebarjäär). Puudub terviklik (tõlke) analüüs ja üldkasutatav terminoloogia. Seda tingib tõlkekriitika suur mahajäämus tõlketooriast, mis on viimase 10 - 15 aastaga suuri edusamme teinud. Asjatundmatu kriitika aga ei suuda takistada halbade tõlgete ilmumist.

Käesolevas artiklis püüame näidata ühte võimalust tõlkekvaliteedi hindamiseks, lähtudes täpsuse nõudest. Analüüsimise kaheksat eri aegadel ja eri autorite poolt tõlgitud M. J. Lermontovi luuletust "Puri" (tekstid on ära toodud artikli lõpus). Valisime antud teose mitmel põhjusel: 1) eesti-keelsete tõlgete suur arv (10, neist 2 plagiaati, seega 8); 2) teksti üldtuntus ja läbiuuritus; 3) teksti suhteline "lihtsus", kompaktsus ja lühidus, mis soodustab analüüsi.

Tõlgete võrdlevas analüüsis on kasutatud meetodikat, mille väljatöötamisel toetusime peamiselt M. L. Gasparovi³, I. I. Revzini⁴ ja S. Marcuse⁵ töödele.

Kuna sõnal on poeesias teatavasti eriti suur kaal, ta on tihedalt seotud "vormiga" ning kannab teose mõtet ja emotsionaalset sisu, siis pidasime võimalikuks võrrelda originaali ja tõlget, võttes võrdlusühikuks täistähenduslikud sõnad (nimisõnad, omadussõnad ja tegusõnad). Eraldi ei ole välja toodud määrsõnu, sest nende arv analüüsitava tekstis on väike. Lõppkokkuvõttes on aga nendegagi arvestatud. Iga täistähenduslikku sõna vaadeldakse kui sõnastiku ühikut, st. ei ole arvestatud muutusi grammatilistes kategooriates ja sõnade positsioonilist mittevastavust originaalis ja tõlkes.

Seesuguse analüüsi idee saime M. L. Gasparovilt, kes võrreldes originaali reaalse tõlkega, märkis: "Igasugust

(üksikute eranditega) reaalsest tõlkest kõrvalekaldumist on meil õigus pidada mitte "kaudseks" originaali vaimu tungimiseks, vaid tõlkijapoolseks vabaduseks"⁶. Just seda tõlkijapoolset vabadust ja selle vahetõlke tõlketäpsusega me püüamegi määratleda, kasutades kolme statistilist näitartvu: täpsuse näitartv (edaspidi TN) - täpselt edasiantud sõnade suhe reaalse tõlke sõnade üldarvu; vabaduse näitartv (VN) - meelevaldselt lisatud või ära jäetud sõnade suhe reaalse tõlke sõnade üldarvu ja absoluutne näitartv (AN), mis võimaldab konkretiseerida tõlke täpsust/vabadust, kuna arvestatakse nende omavahelist suhet (AN = TN - VN). Kõik näitartvud on väljendatud täisarvuni ümardatud protsentides.

Analüüsime M.J. Lermontovi luuletust "Puri" kolmel - meetrika, kompositsiooni, ja semantika - tasandil.

Luuletus on kirjutatud neljajalalises jaabis:

∪ — ∪ / ∪ — ∪ / ∪
 ∪ — ∪ / ∪ — ∪ / ∪ ||
 / / ∪ / ∪ / ∪ / ∪ ||
 / / ∪ / ∪ / ∪ / ∪ ||
 ∪ — ∪ / ∪ || / ∪ / ∪ ||
 ∪ — ∪ / ∪ — ∪ / ∪ ||
 ∪ / || ∪ / ∪ — ∪ / ∪ ||
 ∪ — ∪ / ∪ — ∪ / ∪ ||
 ∪ — ∪ / ∪ — ∪ / ∪ ||
 ∪ / || ∪ / ∪ || / ∪ / ∪ ||
 ∪ / ∪ / ∪ / ∪ / ∪ ||

Kohe torkab silma erinevus iga stroofi esimese ja teise kaksikvärssi vahel (eriti esimeses ja kolmandas stroofis). Ka riimiskeem A b A b jagab stroofid kaheks rütmiliselt suletud pooleks. Need tähelepanekud juhivad meid otseselt luuletuse ülesehitusprintsipi juurde.

Juba tuntud nõukogude kirjandusteadlane B.M.Eichenbaum vaatles "Purje" kui stroofilise parallelismi näidet, kus iga stroofi esimene pool on kirjeldus, teine aga lüüriline kommentaar. L.I. Timofejev eristab antud luuletuses kaht plaani - välist (meremaastik) ja sisemist (inimhinge seisund).

Vaatleme teksti sellest kompositsiooniprintsiibist lähtudes.

Белеет парус одинокой
В тумане моря голубом.

"Объект" (puri) on "jälgi" (lüüriline kangelane) kaugel ja võib talle saladuslikuna. Saladuslikkust rõhutab väljend "в тумане",

Что ищет он в стране далекой?

Что кинул он в край родном?

"Jälgi" poolt purjele esitatud küsimused. On huvitatud purje käekäigust. Küsimus on tugevdatud parallelismi ja spondeilise rõhu abil küsisõnal. Rõhu all on ka asesõna "он" Играл волны, ветер свищет,
И мачта гнется и скрипит...

"Jälgi" on lähenenud purjele. Kostavad purjega seotud helid ("скрипит"), võib eraldada detaile ("мачта"). On tekkinud "sidekanal", mis teeb võimalikuks vastuse saamise esimeses stroofis esitatud küsimusele.

Увы! Он счастья не ищет,

И не от счастья бежит!

Esimeses stroofis esitatud küsimusele on saadud vastus. Seost küsimuse ja vastuse vahel rõhutavad kordused (vrd. "ищет"- "не ищет", "кинул"- "бежит"). Kuid saadud vastus on ainult eituse; mida "ta otsib", jääb saladuseks. "Jälgi" on purjest kahju. Tema arvates püüab puri ilmaasjata võidelda merestiihiaga. Kogu stroof on üles ehitatud liikumisele - kuus tegusõna ja mitte ühtegi omadussõna! Neli tähtsamat tegusõna riimuvad (vrd. esimeses stroofis riimuvad omadussõnad).

Под ним струя светлей лазури,

Над ним луч солнца золотой...

"Jälgi" asub purjekal, ümberringi on rahu ja vaikus.

А он, мятежный, просит бури,

Как будто в бурях есть покой!

"А он" väljendab hukkamõistu, "как будто" - mitterõõmumist ja kahtlust. Kuid on tunda ka "jälgi" südamesopis peituvat vaimustust (ta ise poleks arvatavasti tormi palunud): Luuletuse viimane kaksikvärss annab lõpuks vastuse esitatud küsimusele.

Luuletuse selline (nimetame seda "antiteetiline") ülesehitusprintsip on rõhutatud parallelsimide, heliliste (riimid) ja semantiliste (näiteks "парус" - "он" - "он") kordustega, samuti kogu luuletuse rütmilise organiseeritusega. №6

nevõrra lihtsustades võib öelda, et kogu luuletus on kujundatud skeemi tees - antitees - süntees järgi.

Semantika tasandil viisime analüüsi läbi "tõlkeühikute"⁷ kaupa. Analüüsis tõime välja ainult sõnade põhitähendused ja nende vahelised seosed. Dominantsõnad on eraldatud.

"белеет" - on valge; liikumine on sihipäratu;

"парус одинокой" - üksindus, vaelevus;

dominantsõna "одинокой" (kogu stroofi ulatuses "парус");

"в тумане моря голубом" - helesinine; ruumi ebamäärasus;

"что ищет он" - aktiivne tegevus;

"в стране далекой" - eemalasuv, võõras; vastandatud sõnale "родном";

"что кинул он" - "что кинул" - väljendab ühelt poolt aktiivset tegevust (что? он), teiselt poolt aga passiivset (lihtsalt jättis maha);

"в краю родном";

"играет волны" - mängulisus (lõbusus), samal ajal aga ka rahutu mere tundemärk;

"ветер свищет" - sisaldab teatud ähvardust, suurendab läheneva tormi tunnet;

"и мачта гнется" - seostub sõnaga "играет" (liikumise tunnus); vastuhakk. Sidesõna "и" osutab tuule tugevuse resultaadile, ühtlasi seob tegusõna ülejäänud tegusõnadega selles stroofis;

"и скрипит" - vastuhakk, seostub sõnaga "свищет";

"Увы!" - emotsionaalne - ekspressiivne; väljendab kahetsust, mitte haletsev;

"он счастья не ищет" - seostub sõnaga "ищет";

"и не от счастья бежит" - seostub sõnaga "кинул";

"под ним струя светлей лазури" - hele ja helge koloriit. Sõna "лазурь" kuulub poeetilisse leksikasse, lootuse värv. Seostub sõnadega "голубой" ja "небо". "Струя" on seotud sõnaga "луч";

"над ним луч солнца золотой" - soojus, õdusus, kaitsatus. Üldmulje kaksikvärsist - rahu ja suursugusus;

"а он" - järsk üleminek, tähtis luuletuse struktuuri seisukohalt;

"мятежный" - selle kaksikvärssi ja kogu luuletuse dominant. Seostub väljenditega "одинокий парус" ja "он". Esile tõstetud pauside abil;

"просит бури" - suur soov midagi muuta, ei nõua, kuu

mõistab, et see ei sõltu temast:

"как будто" - ironia, uskumatus, kahetsus, laitus;

"в бурях есть покой" - siin on tähtis "в бурях" positioon enne sõna "покой". Dominant on esile tõstetud sõnarõhu ja eelnenud heliliste korduste abil. "Покой" seostub sõnade-ga "счастье" ("Jalgija" on sügavalt veendunud, et "счастье" peitub just nimelt "в покое") ja "мятежный", mis on omavahel vastandatud.

Toodud analüüs tugineb antud luuletusele pühendatud uurimustele. Teatav lihtsustamine on teadlik ja paratamatu. Pretendeerimata lõplikkusele on taoline analüüs meile abiks edaspidises tõlgete analüüsis.

Järgnevalt analüüsime ülaltoodud skeemi järgides A.San-ga üldtuntud tõlget (vt. lisa), et anda võimalikult täielik ettekujutus kriteeriumidest, mida kasutame tõlke täpsuse/va-baduse määramisel. Luuletuse rütmika on enam-vähem täpselt edastatud. Kahjuks ei ole tõlkijal õnnestunud meetrika ta-sandil väljendada antiteetilist ülesehitusprintsipi.

Kompositsiooni tasemel on antiteetiline ülesehitus-printsip säilinud. Ebakohane tundub kolmanda stroofi esime-se ja teise rea äravahetamine. Samuti on tõlkes õigustama-tult sõna "напыс", mis originaalis asub esimese stroofi esi-meses reas, üle viidud esimese stroofi teise ritta (nii nih-kub ka loogiline aktsent). Õnnestunud on lauseparallelismi edastus.

Riimimisel on peaaegu täpselt järgitud originaali rii-miskeemi, mistõttu viis riimuvat sõna on ühesilbilised (ees-ti keeles on rõhk teatavasti alati esimesel silbil ja see on üks väheseid võimalusi täisväärtusliku meesriimi saami-seks). Kõik riimid on täisriimid (nagu originaaliski).

"Tõlkeühikute" tasemel on nii häid leide kui ka tõsi-seid mõõdalaskmisi. Vaatleme põhiliselt puudujääke.

"nii üksini loovib" - hästi on tõlgitud sõna "одинокой", "nii" lisamine toob selle vajalikul määral esi-le.

"üks puri" - "üks" on antud juhul ülelignee, sest sõna-ga "üks" on purje üksindus juba väljendatud.

"merel avaral" - omadussõna "avaral" lisamine toob sis-se uue varjuandi: purje üksindus vastandatakse mere avaruse-le.

Torkab silma esimese kaksikvärsi sõnarõhus, kadunud on originaali intonatsiooniline ühtsus, mis on omane igale Ler-

montovi värsile (vrd. siire loovib/üks puri).

"mis ta küll võõrsilt leida soovib" - "имет" on tõlgitud "leida soovib", mille tõttu tõlkes nõrgeneb kõlaline ja semantiline seos väljendiga "не имет" originaali teises stroofis.

"mis kodumaal jäi maha tal" - "jäi maha" annab edasi ainult tegusõna "КМРЯ" passiivse poole.

"mast naksub, paindub" - täpne tõlge.

"tuul on kähe" - tuule ähvardust on nõrgendatud, "kähe" on isegi haigluse ja väsimuse varjundiga.

"laev läbi tõttab vahus veest" - iseloomulik näide sõnarahkusest (vrd. originaalis "ИГРАЮТ ВОДНЫ").

"ah" - kahetsus, üllatus. Täpne tõlge.

"õnne püüdma ta ei lähe" - kadunud on seos küsimusega esimesest stroofist.

"ja ta ei page õnne eest" - täpne.

"ta peal" - ebatäpne, "peal" kutsub esile liiga konkreetseid assotsiatsioone.

"taeva puhas vine" - tõlkijapoolne liigvabadus. Välja on jäetud "päike" koos kõigi selle juurde kuuluvate sõnadega, see-eest korratatakse kaks korda sõna "taevas" (millele originaalis on vaid kaudne viide - "светлей лазурь". "Vine" ei saa olla "puhas").

"taevast heledamad veed" - kadunud on seos "струя" ja "луч" vahel.

"kuid" - ei väljenda kogu semantilist kompleksi, mis on seotud väljendiga "а он" (vt. eespool). Isikuline asesõna "он", mängib originaalis tähtsat osa, on välja jäetud.

"torme ihkab mässuline" - loogiline aktsent on sõnalt "mässuline" nihkunud väljendile "torme ihkab". Tegusõna "ihkab" ei sisalda endas palvet. "Torme" on mõnevõrra ebamäärane (originaalis ainsuses).

"just nagu" - täpne tõlge, originaalis sisalduvat kahtlust on tõlkes tugevdatud tingiva kõneviisiga sõnas "tooksid".

"rahu tooksid need" - tõlkes on kaotatud "буря" vastandamine sõnale "покой". Loogiline aktsent langeb siin sõnale "покой", mis on otseses vastuolus autori kavatsustega.

Sama skeemi järgi analüüsime ka ülejäänud seitset M.J. Lermontovi luuletuse "Puri" tõlget. Tulemused on toodud tabelites, kusjuures tõlked on paigutatud kronoloogilises järjekorras ja tähistatud numbritega 1 kuni 8 (tekstid on ära

toodud lisas).

Esimese tabeli koostamisel kasutasime eespool kirjeldatud meetodit, s.t. võrdlesime tõlketekste täistähenduslike sõnade tõlkimise täpsuse järgi.

Teine tabel on koostatud J.G.Jevgenjevi poolt pakutud "rütmide redelit"⁸ kasutades. See lubab kompaktselt võrrelda M.J.Lermontovi luuletuse vormi edastamise täpsust tõlkijate poolt. Kümnest J.G.Jevgenjevi poolt pakutud "rütmide redeli" "astmest"

- 10 - stroofid
- 9 - fraasid (süntaks)
- 8 - keelelised sõnarõhud
- 7 - instrumentatsioon
- 6 - värsisisesed pausid
- 5 - värsilõpu pausid
- 4 - silpide arv (sülleabiline rütm)
- 3 - lõppriimid
- 2 - värsilõpu rõhud
- 1 - meetrilised rõhud (värsimõõt)

jätsime välja seitsmenda (see "aste" on objektiivselt raske-
mini tõlgitav ja ka analüüsiv) ja kaheksanda (sõnarõhkude
asetuse erinevuste tõttu eesti ja vene keeles); ühendasime
esimese neljandaga (kuna antud juhul kattub sülleabiline
rütm täielikult värsimõõduga) ning teise kolmandaga ("klas-
sikalistes" värsivormides ei ole nende eraldamine vajalik).
Tabelis tähistab "+" täpset, "0" neutraalset (ei täpne ega
vaba) ja "-" vaba tõlget. Kuuenda "astme" all on välja too-
dud pausidega eraldatud sõnad ja sõnaühendid.

Need kaks tabelit on kesksed. Kolmandas tabelis on tõl-
gete kaupa ära toodud tõlkija poolt lisatud ja tõlkimata
jäävad väljendid. Nende väljendite semantiline analüüs näi-
tab kujukalt tõlkija suhtumist originaali, arusaama luuletuse
põhiideest. Analüüsis pöörasime peatähelepanu kogu luuletuse
dominantsõna "МЯТЕЖНИЙ" tõlkele. Numbrid tähistavad
tõlkeid, jutumärkides on "МЯТЕЖНИЙ" tõlkevaste:

1 "rahuta" - küllaltki värvitu sõna. Kogu tõlget ise-
loomustab autori hääle erapoolikus (tõlkimata on jäänud eks-
pressiivne väljend "УВЫ!"). Väljendi "а он" asemel "ja rahu-
ta ta", kus sidesõna "ja" ei väljenda autori emotsionaalset
suhtumist purje saatusesse (nagu originaali "a") ja ühtlasi
kaob vastandatus kõigi "ülejäanutega", kes ei soovi tormi.

2, 3 ja 4 "-". Kõigile kolmele tõlkijale on iseloomulik haletsev-kaastundlik suhtumine purjesse. "Удм!" on tõlgitud 3 ja 4 tõlkes "Oh häda", teises tõlkes on lisatud omadussõna "vaene". Mingist määsulisusest ei ole juttugi (tõlkimata on jäänud võitlusega seotud sõnad "скупшн" ja "снмгет").

5 "-". See tõlge on kõige ebatäpsem, kõik on siin pea peale keeratud. Ei ole isegi kaastunnet, selle asemel on sisse viidud purje hukkumise motiiv, kusjuures võib aimata enesetapu võimalust (lisatud on "armas lainte süle"). Väga ilmekad on tõlkija poolt lisatud sõnad (eriti omadussõnad).

6 "meeletu" - siin on nii hukkamõistu kui ka vaimustust, kuid määsulisust ei ole, on purje erandlikkuse ja individuaalsuse rõhutamine (ainus lisatud sõna - "omapäi").

7 "määsav" - määsulisuse tunnus ei ole püsiv. Tõlkijapoolsed lisandid ei välju M.J.Lermontovi luuletuse poeetika raamest.

8 "määsuline" - ainuke täpne tõlge. Tõlkija poolt lisatud "läbi tõttab" ainult suurendab teise stroofi dünaamilisust.

Toodud analüüs tõendab kujukalt sõna "мятежнн" dominantsust ja osutab ühtlasi ühele huvitavale tõlgete võrdlemise võimalusele. Et kontrollida originaalteksti analüüsi käigus välja toodud teiste dominantsõnade paikapidavust, koostasime tõlgete invariandi, mis peaks eelduste kohaselt sisaldama eelkõige dominantsõnu. Ühtlasi aitab invariant välja tuua luuletuse poeetilise mudeli. Tsiteerime Revzinit: "Tõlge on huvitav kui mehhanism, mis toob (õnnestumise korral) reljeefselt välja teose kunstilise mudeli, mille ... võib kindlaks teha, fikseerides ... selle ühise, mis ühendab originaalteose ja tõlke tekste, või, veel parem - ühe teose erinevaid õnnestunud tõlkeid. Teiste sõnadega, poeetiline mudel avaldub kõige selgemini tõlke (tõlgete) invariantina"⁹. Invariandi leidmiseks reastasime kõik originaalis leiduvad täistähenduslikud sõnad tõlgete absoluutse näitardu (AN) järgi. Neljanda tabeli esimeses osas on arvestatud kõiki 8 tõlget, teises osas kolme täpsemat (tabel I alusel - 1., 6. ja 7.). Nagu tabelist näha, on dominantsõnade (v.a. "мятежнн") AN ühtlaselt kõrge - keskmine AN tabeli esimeses pooles 58 %, teises 83 %. Tabeli kolmandas osas vaatleme dominantsõnade tõlgete täpsust tõlgete kaupa, kusjuures "+" tähistab täpset, "0" neutraalset (ei mahu ei täpse ega vaba tõlke raamesse) ja "-" vaba tõlget.

Kokkuvõtlikku viiendasse tabelisse on koondatud kõigi siin loetletud analüüside tulemused, kusjuures ühtse näitajana kasutasime absoluutset näitarvu (AN).

Selles tabelis on tõlked paigutatud pingeritta nende keskmise AN-i järgi. Nagu tabelist näha võib, on tõlgete omavaheline suhe tõlketäpsuse seisukohalt üldjoontes sarnaselt kõigis analüüsides, vaatamata nende lähtepositsioonide erinevusele.

Tähelepanu äratav A.Sanga tõlke madal AN esimese tabeli näitude põhjal. See on tingitud eelkõige omadussõnade ignoreerimisest - originaali seitsmest omadussõnast on tõlgitud ainult kolm, kusjuures neljast värve tähistavaast ainult üks, mis vähendab teose kunstilist mõju. Et võrrelda "Purje" tõlget teiste A.Sanga vahendustega M.J.Lermontovi luulest, analüüsisime viit juhuslikult valitud tõlget. Me ei hakka siin ära tooma tekste ega tabeleid, vaid piirdume üldiste märkustega. Saadud tulemuste põhjal kõigub AN 3 % ja 81 % vahel. Kõige kõrgem AN (81 %) on luuletuse "Слышу ли ГОЛОС ТВОЙ..." tõlkel. Tundub, et siin on tõlkijat aidanud seegi, et juba tavaline reaalne tõlge mahub peaaegu täpselt antud luuletuse värsimõõtu (seda enam, et värsimõõduks on siin riimideta regulaarne dolnik). Huvitav on seejuures märkida, et kõik kolm jambis kirjutatud luuletust on madala AN-iga ("Парус" - 14%, "МОЛИТВА" - 11 %, "Я жить хочу! Хочу печали..." - 3 %). Võimalik, et siin peitub teatud seaduspärasus, kuid et midagi kindlamat väita, tuleks analüüsida kõiki A.Sanga tõlkeid.

Soovides igakülgset kontrollida pakutava tõlgete võrdlemise meetodika (tuletame meelde, et selle meetodika põhiideeks on tõlke sisulise täpsuse hindamine arvuliste näitajate abil) töökindlust ja kasutamise võimalusi, analüüsisime ka V.V.Majakovski, A.Voznessenski ja J.Jevtušenko luuletuste tõlkeid eesti keelde. Valisime meelega need autorid, et analüüsitava materjal oleks võimalikult mitmekülgne.

Majakovski loomingust analüüsisime luuletusi "Kõnelus seltsimees Leniniga" (3 tõlget - F.Kotta, A.Sang ja V.Villandi) ja "Ameeriklased imestavad" (F.Kotta ja A.Alliksaar) ning katkendit poeemist "Vladimir Iljitš Lenin" tingliku pealkirjaga "Partei" (F.Kotta, J.Kärner ja U.Laht). Peale põhitabeli (tõlke täpsus/vabadus täistähenduslike sõnade kaupa) koostasime veel kaks tabelit: riimivate sõnade tõlke täpsus/vabadus (sest Majakovski enda sõnade järgi püüdis ta alati paigutada kõige tähtsama sõna värsirea lõppu ja leida

siis iga hinna eest riimuv sõna) ja eri sõnaliikide suhe originaalis ja tõlkes. Kuna F.Kotta on kõigi kolme teksti tõlkija, siis toome siin lühidalt ära tema tõlgete analüüside andmed. Kõikidest teistest meie poolt vaadeldud Majakovski tõlkijatest eristab F.Kottat omadussõnade madal AN (tõlke vabadus ületab kõigil juhtudel täpsuse). Originaalide 42 omadussõnale vastab tõlgetes 31.

Riimimisel kasutab F.Kotta sageli ase- ja sidesõnu - 12 97-st riimuvast sõnast (12 %). See protsent on tunduvalt kõrgem kui teistel tõlkijatel, mis näitab, et F.Kotta pole riimi tähtsust V.Majakovski luules arvestanud. Majakovski vaadeldavaist tõlkeist on kõige täpsemini tõlgitud katkend "Partei". See ilmselt näitab, et tõlkijad on tekstile lähenenud suurema vastutustunde ja tähelepanuga, püüeldes eelkõige sisu võimalikult täpsele edastamisele. Eriti tuleks esile tõsta U.Lahe tõlget, kellel on kõige kõrgemad näitajad riimuvate sõnade osas.

Voznessenski valisime 6 ja Jevtušenkolt 5 luuletust (kõik A.Siia tõlgitud). Voznessenski tõlked on üldjoontes täpsemad. Seda võis ka eeldada, sest tõlke autori originaallooming tundub olevat lähemal sellele luuletajale. Tõlkijapoolseid lisandeid on üsna palju, kusjuures Voznessenski puhul on neist 82 % nimisõnad (Jevtušenkol 37 %). Näib, et see on seletatav eelkõige perifraaside rohkusega A.Siia Voznessenski-tõlgetes. Selle võttega nõrgendab vahendaja pahatihti Voznessenski omast lakonismi, fragmenteerib luuletuste kujundisüsteemi.

Kõike eeltoodud silmas pidades võib konstateerida, et meie näidetes ei sõltu tõlke täpsus/vabadus ajaintervallist originaali ja tõlke loomise vahel, küll aga teksti tüübist. Põhiliseks mõjuteguriks on tõlkija isiksus.

Tõlke adekvaatsuse mõiste on lahutamatu immanentsest või isegi formaalsest analüüsist. Seos formaalse ja sisulise täpsuse vahel on ilmne, kuid muidugi vajab see edasist uurimist. Oletatavasti tekivad tulevikus võimalused sõnastada üldisemad tõlgete täpsuse printsiibid ja kriteeriumid, millel oleks mitte ainult tõlkekriitiline, vaid ka praktiline väärtus.

Märkused

- 1 Дришин Д. Теория сравнительного изучения литературы. М., 1979, lk. 159-160.
- 2 Ревзин И.И. Современная структурная лингвистика. Проблемы и методы. М., 1977, lk. 230.
- 3 Гаспаров М.И. Подстрочник и меры точности. - Kogumikus: Теория перевода и научные основы подготовки переводчиков. Материалы всесоюзной конференции. Часть I. М., 1975.
- 4 Ревзин И.И. Современная структурная лингвистика. М., 1977.
- 5 Marcus S. Poetica mathematica. Bucuresti, 1970.
- 6 Гаспаров М.И. Подстрочник и мера ... lk. 120.
- 7 tõlkeühik ("единица перевода") on suvaline mõiste tänapäeva tõlketeaduses. Me järgime I.I. Revzini määratlust: "Iga teos "laguneb" osadeks, mida on võimalik perifraseerida, ja neid osi nimetame tõlkeühikuteks". - Ревзин И.И. Современная... lk. 241.
- 8 Евгеньев Е.Г. Разговор о стихах. М., 1970.
- 9 Ревзин И.И. Современная структурная ... lk. 245.

Л и в а

М.Ю.Лермонтов. Парус.

Белеет парус одинокой
В тумане моря голубом!..
Что ищет он в стране далекой?
Что кинул он в края родном?..

Играют волны - ветер свищет,
И мачта гнется и скрипит...
Увы! Он счастья не ищет,
И не от счастья бежит!

Под ним струя светлей лазури,
Над ним луч солнца золотой...
А он, мятежный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой!

/М.Ю.Лермонтов. Собрание сочинений в
четырёх томах. Т. I, М. - Л., 1961,
с. 390/

1.

F.F.

Üks üksik purje valgendades
Näib merelt udu sina seest ...
Mis tema otsib kauges maades?
Mis tõukas teda kodu veest?

Tuul hulub, laente mängu trotsib
Mast paindudes ju rägiseb ...
Ei õnn see ole, mis ta otsib,
Ei õnn, mis eest ta põgeneb.

Ta üle kuldne päike kaalub,
Ta all on klaasist selgem voog -
Ja rahuta ta tormi palub,
Just kui tooks rahu tormi hoog.

/"Olewiki Lisaleht" 1883. nr. 27/

2.

J. Kunder

Üks puri paistab laente laugel
Ja ujub ükski edasi ...
Mis otsib ta siin kodust kaugel?
Mis sundis teda seie nii?

Tuul vilistab ja langeb laene,
Mast maru küisis kaaldubke ...
Ei õnne otsi tema vaene,
Ei õnne eest ta põgene!

Ta pea kohal kuldne päike,
Ja sinav vesi silme ees,
Ta aga ihkab tormi käike,
Kui oleks rahu maru sees.

/"Oma Maa" 1884. I aastakäik, nr.5, lk. 120/

3.

A.Grenzstein

Üks puri paistab merepinnal
Ja ujub meres uduses ...
Mis otsib kaugel lainerinnal?
Miks kodurannast radunes?

Ei tuul tal mastis rahu hüia,
Ei laine raue rahule ...
Oh häda! Ei ta õnne püia
Ja ei ta õnnest põgene!

Ta jalgel heljub wete - ema
Ja kõrgel hiilgab päikene,
Kuid puri - maru soovib tema,
Kui saadaks maru rahule!

/"Olewik" 1891, nr. 38/

4.

P.Kangur

Üks puri paistab laen'te laugel
Nüüd hommikuse udu a'al ...
Mis otsib tema rajal kaugel?
Mis jättis maha kodumaal?

Waat', laened wõt'wad laksu lüüa;
Mast paindub tuule järele ...
Oh häda! ei ta õnne püüa,
Ei õnne eest ka põgene.

All särab wete siniwoogu
Pääl läigib päik'se kuldakiir;
Kuid tema palub maruhoogu,
Kui oleks marus rahupiir!

/"Postimees" 1892, nr. 264/

5.

J.B.Kadastik

Üksik valge purjuke
Paistab mere-udust ...
Miks ta tõttab kaugele?
Miks ta rändab kodust?

Laene mängib, hulub tuul,
Mast nii kiigub otse ...
Õnnest vaikib tema huul,
Õnne ta ei otsi.

Teda kannb vaikne voog,
Kuldne kiir ta üle:
Talle hea kuid tormihoog
Armas laente süle.

/"Kirjandus - Teadus "Teataja" 1905, nr.233,lisaleht/

6.

M.Under

SÄäl üksik puri valkjalt, laugelt
Kesk udust merd kui omapäi.
Mis peaks ta otsima nii kaugelt?
Mis koduranda maha jäi?

Käib lainimäng kesk tuulte trotsi,
Mast paindub lõõnud kiunuma;
Oh ei, - ei õnne tema otsi
Ja õnne eest ei page ta!

Ta all kuis sinijoome loovib,
Ta üle päikse kuldne kiirg:
Ta, meelstu, ent tormi soovib,
Kui tooks tall' rahu tormiviirg!

/"Looming" 1940, nr. 9, lk. 910/

7.

K.O.

Läeb üksik puri helevalge
kesk mereudu sinetust ...
Mis otsib ranna kaugel kaldal?
Mis jättis maha minekust?

Küll lainte mängu, tuulte trotsi,
küll paindub mast ja raksub teest ...
Ennõel - ta õnne küll ei otsi,
ei põgene ka õnne eest.

Ta all on selgeid vetevihke,
ta peal on päikse kuldne kee.
Ent tema, mässav, tormi ihkab,
kui oleks tormis rahutee.

/"Tõötav Maine" 1941, nr.1/

8.

A.Sang

Nii üksiniudus loovib
üks puri merel avaral.
Mis ta küll võõrsilt leida soovib?
Mis kodumaal jäi maha tal?

Mast naksub, paindub, tuul on kähe,
laev läbi tõttab vahust veest.
Ah, õnne püüdma ta ei lähe,
ja ta ei page õnne eest! -

Ta peal on taeva puhas vine,
all taevast heledamad veed; -
kuid tormi ihkab mässuline,
just nagu rahu tooksid need!

/M.Lermontov. Luuletusi.Tlk.1964, lk. 179/

T a b e l I

Tõlked	Nimis.			Tegus.			Omaduss.			Üldine		
	TN	VN	AN	TN	VN	AN	TN	VN	AN	TN	VN	AN
I	77	16	61	46	39	7	57	0	57	63	25	38
2	59	47	12	62	39	23	14	75-61		50	51	-1
3	65	43	22	23	67-44		27	33 -6		42	53-11	
4	77	29	48	46	36	10	43	17	26	58	39	19
5	71	13	58	23	75-52		29	68-39		45	49	-4
6	77	13	64	46	33	13	57	29	28	61	31	30
7	77	22	55	69	10	59	56	14	42	74	17	57
8	53	25	28	39	25	14	43	44	-1	47	33	14
Keskmine	70	18	52	45	43	2	38	38	0	55	38	17

Tabel II

"astmed" 1+4 tõlked	2+3 I II III [Ⓜ]			5	6	9	10	Keskmine AN	
					tunl hulub ei õnn				
1	+	+	0	+	+	+	-	+	70%
2	+	0	0	+	+	-	-	+	30%
					Oh häda! kuid puri				
3	+	0	0	0	+	-	+	+	50%
					Waat, laened Oh häda!				
4	+	0	0	0	+	+	+	-	50%
5	-	-	-	-	+	-	-	0	-50%
					laugelt Oh ei meeletu				
6	+	0	0	0	+	-	+	+	50%
					lainte mängu Ennäe! Ent tema, mässav				
7	+	0	+	+	+	+	+	+	90%
					Mast naksub Ah, õnne				
8	+	0	+	+	+	+	-	+	70%

[Ⓜ] Numbrid tähistavad stroofe

T a b e l III

Tõlked	tõlkija poolt lisatud	tõlkimata jäänud
1	(päike) kaalub klaasist (selgem)	кинул луч увь
2	ujub vaene	белеет в тумане голубом кинул скрипит увь луч мятежный
3	ujub heljub hiilgab	белеет голубом кинул играет свищет скрипит луч мятежный
4	särab lähgib hommikuse (udu)	белеет голубом свищет скрипит мятежный
5	tõttab rändab vaikib kannab huul vaikne (voog) hea (tormihoog) armas (laente) süle	голубом что ищет что кинул скрипит увь бежит мятежный как будто в бурях
6	omapäi	голубом есть покой
7	(mast raksud) teest päikse kuldne kee	в край родном
8	laev läbi tõttab taeva vine	белеет луч солнца золотой

Т а б е л I V

1. osa

АН

- 100 парус ветер мачта счастья/оба/ бури
 75 волны покой моря бежит просит одинокой
 63 в бурях ищет не ищет
 50 солнца в тумане в краю родном золотой гнется
 38 далекой есть
 25 струя в стране
 10 играют скрипит
 -13 светлей луч
 -25 кинул мятежный
 -38 белеет
 -50 свищет голубом
 -75 лазури

2. osa

АН

- 100 белеет парус одинокой в тумане моря
 ищет
 далекой
 в краю родном
 волны
 ветер
 мачта гнется
 скрипит
 счастья не ищет
 не от счастья бежит
 струя
 солнца золотой
 просит бури
 в бурях
 покой
 67 голубом
 33 светлей играют в стране есть мятежный
 0 кинул луч лазури
 -33 свищет

3. osa

Tõlked Dominantsõnad	1	2	3	4	5	6	7	8
одинокой	+	+	0	0	+	+	+	+
парус	+	+	+	+	+	+	+	+
в тумане	+	-	+	+	+	+	+	+
что значит	+	+	+	+	-	+	+	0
далекой	+	+	+	+	+	+	+	0
что кинул	0	-	-	0	-	0	+	0
родном	0	+	+	+	0	+	0	+
волны	+	+	+	+	+	+	+	0
ветер	+	+	+	+	+	+	+	+
мачта	+	+	+	+	+	+	+	+
счастья	+	+	+	+	+	+	+	+
бежит	+	+	+	+	-	+	+	+
луч	-	-	-	+	+	+	0	-
бури	+	+	+	+	+	+	+	+
мятежный	0	-	-	-	-	0	0	+
в бурях	+	+	+	+	-	+	+	+
Keskmine AN	69	50	50	75	44	88	81	56

Tabel V

Tõlked Analüüsid	7	6	1	8	4	3	2	5	Keskmine
Täistähenduslikud sõnad	57	30	38	14	19	-11	-1	-4	18
Tõlkeühikud	75	75	50	44	33	0	-8	-40	29
"Rütvide redel"	90	50	70	70	50	50	30	-50	45
Dominantsõnad	81	88	69	56	75	50	50	44	64
Keskmine	76	61	57	46	44	22	18	-12	39

О ВОЗМОЖНОСТЯХ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ПЕРЕВОДА

С. Салупере

Р е з ю м е

В статье рассматриваются возможности объективных критериев оценки качества стихотворных переводов. Сопоставляются переводы разных переводчиков из лирики М. Лермонтова, В. Маяковского, А. Вознесенского и Е. Евтушенко. В анализе учитывается подстрочник, на основе которого выработаны показатели точности и вольности, а на их основе в свою очередь определяется абсолютный показатель качества перевода. Для понимания формальной части анализа приложены наглядные таблицы.